

СТАНОВИЩЕ

От доц. д-р Илия Илиев, Исторически факултет, Софийски университет
на дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен „доктор”
на Васил Владимиров Балтаджиев
на тема „Аспекти на всекидневие на мъжете в трудоспособна възраст в съвременното
българско село“

Професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата

1. Васил Балтаджиев е получил бакалавърска степен по етнология и магистърска по етнология и културна антропология в Софийския университет, за което е представил необходимите дипломи. От 2018 г. е докторант в програма „Етнология“ към едноименната катедра в Историческия факултет на същия университет. Документите за защитата съдържат основния текст на дисертацията, необходимия брой публикации, автореферат и автобиография. Предоставените материали покриват напълно изискванията на Правилника на Софийския университет и Закона за развитие на академичния състав.
2. Дисертацията се състои от увод, пет глави и заключение, библиография с 233 единици на български и английски език, списък на информаторите и снимки или общо 193 страници, от които 175 основен текст. Темата на изследването определено е актуална и социално значима – става дума за мъжете, останали в родните си села след като повечето им връстници са се преселили в града или емигрирали. В нея се преплитат важни демографски, социални и културни процеси, като същевременно с прецизни етнографски описания е показана днешната картина в много български села.
В първата глава „Методология на изследването“ Васил Балтаджиев описва методите, които използва при събиране на данни и анализ, основните терени, където работи, както и проблеми, с които се е сблъскал. Ценно е решението му да прави класическо включено наблюдение там, където има възможност или с други думи да работи наред с информаторите си. Особено внимание заслужават изследователските дилеми как да се събират данни от събеседници, които са повечето време под въздействие на алкохола и следователно особено уязвими. Трудното в случая е не толкова самото събиране на данни, а решението каква част от тях да бъде използвана в хода на работата, а каква – забравена или поне премълчана. В дългите разговори на чаша (или по-скоро чаши) алкохол, типични за всекидневното общуване при събеседниците му, информаторите не винаги са в състояние да преценят какви лични детайли и мнения да споделят. Авторът

прекрасно осъзнава това, както и дълга си да не вреди на доверилите му се местни хора, дори когато това е в ущърб на собствената му дисертация.

Втората глава „Трансформации на селото“ предлага кратък преглед на историческите процеси след 1945 г., довели до обезлюдяване на българското село и постепенно превръщане на обитателите му от хора, които се занимават със земеделие в такива, които просто по една или друга причина живеят на село. В нея е направен кратък преглед на локациите, където той работи, обоснован е изборът на селищата – три типични случая, съответно равнинно и планинско село, с различно присъствие на етнически малцинства, с поминъци свързани съответно с мини, селско стопанство и дърводобив. Както изисква коректната методология, добавен е и един контролен случай – курортното градче Обзор, където могат да се сравнят и проверят изводите от останалите терени.

Третата глава „Неосъществената мобилност“ е централна за дисертацията. В нея Васил Балтаджиев разглежда мотивите на събеседниците си да останат на село. Повечето хора от тяхното поколение са напуснали родните си места, така че отказът да се преселят изглежда необичаен, неочевиден и изисква обяснение. Тук авторът предлага различни обяснения, като започва от тези, които са предлагани от самите му информатори. Интересното е, че повечето от тях са живели и работили известно време в български или други европейски градове, така че не става дума за инертност. Събеседниците му се колебаят между две интерпретативни схеми, в които оставането им съответно е повод за гордост или тълкувано като житейски провал. От своя страна Васил Балтаджиев набляга на връзката майка-синове като ключов елемент в решението за оставане. Впрочем преди близо две десетилетия Асен Баликси по сходен начин изтъкваше връзката майка-дъщери в българо-мюсюлманските села в Западните Родопи като решаващ фактор за отказа от миграция там.

Четвърта глава „Мъжественост в криза“ е до голяма степен самостоятелно изследване върху типовете мъжественост и най-вече на кризата на мъжествеността, която преживяват маргинализираните му събеседници в селата. Американските антрополози Джералд Крийд и Кристен Годсий също обръщат внимание на това срутване на традиционната мъжка роля, което за тях е най-интересно от изследователска гледна точка сред всички процеси, съпътстващи предоговорянето на полово-възрастовите роли в българското общество през последните десетилетия. Васил Балтаджиев дава живи, убедителни примери за ударите, които се стоварват върху тази традиционна мъжественост – икономическа катастрофа, доколкото много от събеседниците му губят работните си места; загуба на престиж, доколкото не успяват или не пожелават да се включат в преселването към града или чужбина; невъзможност да създадат семейство, доколкото връстничките им мигрират първи и по-успешно; понякога невъзможност да защитят съселяните си от кражби и насилие и пр. Теренните описания са теоретично осмисляни с помощта на съвременни изследвания за мъжествеността, където авторът показва добро познаване на съвременната българска и западна, най-вече англоезична литература.

Петата глава „Алкохол и маргиналност“ се спира на един основен инструмент, чрез който събеседниците му се опитват да удържат традиционната мъжка роля и свързания с нея престиж, а именно героичната консумация на алкохол. Авторът показва, че става дума за самоунищожително поведение, съзнателно възприето от маргинализираните мъже, доколкото за тях няма добър изход от кризата на мъжествеността. В неговия анализ прекомерното пиене се явява своеобразно разтеглено във времето, социално приемливо самоубийство, съзнателно търсено от мъжете, останали в днешното българско село. В тази глава фигурите на събеседниците му придобиват трагични измерения – мъжете в трудоспособна възраст, традиционно най-привилегированата и уважавана полово-възрастова група в класическото българско, а и в европейско село, остава последна, за да присъства на неговия край и да си отиде заедно с него.

3. Дисертацията определено съдържа приносни елементи. В нея са разгледани процеси, които са пренебрегвани до момента от българската етнология, въпреки безспорната им значимост. Предложена е и оригинална теоретична рамка. Много ценни са прецизните теренни данни, събирани с реално включено наблюдение, в които читателят може да види трагедията на маргинализираните мъже на средна възраст в българското село. Благодарение на тях поколения читатели ще могат да видят последните епизоди от историята класическото село у нас и да станат съпричастни към съдбата на последните му пазители.
4. Познавам Васил Балтаджиев от 2012 г., когато стана студент в бакалавърската програма по Етнология в Софийския университет. От самото начало той правеше впечатление със способността си да намира нови теми, които предишни изследователи не са забелязвали и чак след като той е привлякъл погледа ни към тях осъзнаваме, че са едновременно близки, достъпни и значими. Струва ми се, че именно това отличава действително оригиналния учен. Темата на дисертацията беше формулирана от него и той я разработи първоначално под ръководството на покойния проф. Веселин Тепавичаров, а сетне с моя помощ, запазвайки изследователските приоритети, които беше формулирал самостоятелно още като студент в магистърската програма.

Ето защо без колебание препоръчвам на уважаемото жури да присъди на Васил Балтаджиев образователната и научна степен „доктор“ в направление 3.1.

София, 15 декември 21 г

С уважение, Илия Илиев